

Masarykova univerzita

Pedagogická fakulta

PROJEKT DISERTAČNÍ PRÁCE

Autor projektu, UČO	
Studijní program, obor	PdF N-SPD Speciální pedagogika, PdF SPZP Speciální pedagogika
Datum předložení projektu	30. 4. 2014
Téma práce česky	Krizová intervence jako součást podpory a provázení dítěte. X Možnosti podpory a provázení dítěte v krizi.
Klíčová slova česky	Krize, krizová intervence, poradenství, dítě s poruchou chování a emocí, ústavní a ochranná výchova, výchovně-vzdělávací systém, podpora dítěte
Téma práce anglicky	Crisis intervention as a part of guidance and child support X Possibilities of support and guiding the child in crisis.
Klíčová slova anglicky	Crisis, crisis intervention, counselling, child with behavioural and emotional disorder, institutional and protective education, educational system, guiding the child.
Vedoucí práce	doc. PhDr. Věra Vojtová, Ph.D.
Katedra	Katedra speciální pedagogiky
V případě přijetí výše uvedeného studenta do DSP souhlasím s funkcí školitele	datum a podpis

1. Vymezení řešené problematiky a základních pojmů (dle tématu práce)

Vývoj poruchy chování postupuje od počátečního působení rizikových faktorů multifaktoriální povahy, přes negativní chování jako reakce na vnější vlivy, zvnitřňování negativních projevů chování a rozvoj problémového chování až po dlouhodobé projevy poruchy chování, kdy dítě ignoruje společenské normy, nepřijímá je a nevnímá vinu za vlastní jednání (Vojtová, V., 2009).

Rizika vedoucí ke vzniku poruchy chování, jsou multifaktoriální povahy. Na vznik poruch chování nahlížíme jako na kombinaci bio-psycho-sociálních faktorů, které působí na jedince dlouhodobě. Rizika působící na dítě mohou vycházet ze 4 oblastí: z osobnosti dítěte, z rodinného prostředí, ze společnosti, ze školního prostředí.

Definice poruchy chování a emocí, akceptující vzdělávací potřeby žáka a odhalující bariéry v přístupu ke vzdělání a odhalující možnosti intervence poskytuje americký psycholog Eli Bower, který charakterizoval poruchu chování prostřednictvím jejích projevů: neschopností se učit bez jiných zjevných příčin; neschopností navazovat uspokojivé sociální vztahy; nepřiměřeným chováním a emotivními reakcemi v běžných podmínkách; výrazným pocitem neštěstí nebo depresí; tendencí vyvolávat somatické symptomy ve spojení se školními problémy (Vojtová, V., 2010).

Krize je chápána jako *„důsledek střetu s překážkou, kterou nejsme schopni vlastními silami, vlastními vyrovnávacími strategiemi, eventuálně za pomoci nám blízkých lidí, zvládnout v přijatelném čase a navyklým způsobem“* (Vymětal in Vodáčková, D., 2007, s. 29). Krize je ryze subjektivního charakteru a vyrovnání se s krizí záleží na individuálních vlastnostech, schopnostech a dovednostech jedince. Během života si jedinec prostřednictvím procesu učení vytváří škálu vyrovnávacích strategií užívaných ke zvládnutí stresových situací a krizí. Velkou roli při zvládnutí hraje také dostupná sociální opora (Špatenková, N., 2004; Vodáčková, D., 2007).

Sociální opora představuje nárazník, kdy je jejím úkolem tlumit negativní dopad působení stresoru svými různými nástroji (funkcemi). Sociální opora má pozitivní vliv na psychický stav jedince, na snížení stresu a napomáhá tak ke zvládnutí krizových situací. Sociální opora může vycházet ze sítí formálních i neformálních. Je poskytována na mikroúrovni, mezoúrovni a makroúrovni. Nejvýznamnější je mikroúroveň sociální opory poskytovaná nejbližšími, tedy rodinou (Křivohlavý, J., 2003).

Krizová intervence představuje okamžité a efektivní zacházení s akutními reakcemi při nadměrně náročných životních událostech („D“ o.s.). Představuje včasnou, krátkodobou pomoc zaměřenou na aktuální problém „tady a teď“. Při krizové intervenci jde o abreakci emocí, podporu sebejistoty klienta a prevenci toho aby se situace nezhoršovala („D“ o.s.).

Vzdělávací soustava je tvořena školami a školskými zařízeními. Školy hlavního vzdělávacího proudu jsou dostupné všem dětem a jsou vymezeny jejich výchovnou a vzdělávací funkcí. Poradenská péče je dětem poskytována na základě vyhlášky 72/2005 Sb. o poradenských službách ve školách a školských zařízeních. V rámci podpory a provázení dítěte ve školách hlavního vzdělávacího proudu dítěti k dispozici pedagogičtí pracovníci (výchovný poradce, školní speciální pedagog, školní psycholog, metodik prevence). Školská zařízení jsou pak ve školském zákoně vymezena jako *„služby a vzdělávání, které doplňují nebo*

podporují vzdělávání ve školách nebo s ním přímo souvisejí, nebo zajišťují ústavní a ochrannou výchovu anebo preventivně výchovnou péči“ (Školský zákon, 561/2004 Sb.).

Systém péče o děti v riziku či s poruchou chování a emocí je zabezpečován v rámci resortů ministerstva práce a sociálních věcí, ministerstva zdravotnictví, ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, v rámci ministerstva vnitra a ministerstva spravedlnosti. Dle zákona č. 109/2002 jsou **zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy** povinny zacházet s dítětem v zájmu plného harmonického rozvoje jeho osobnosti, vytvářet podmínky pro rozvoj sebedůvěry a citové stránky osobnosti, jež jsou potřebné pro jeho aktivní účast ve společnosti. Zařízeními ústavní a ochranné výchovy jsou: diagnostické ústavy, dětský domov, dětský domov se školou, výchovný ústav. Školské zařízení pro preventivní výchovnou péči je středisko výchovné péče, jehož účelem je předcházet rozvoji poruchy chování a odstraňovat příčiny či důsledky jejího rozvoje.

2. Shrnutí dosavadního stavu řešení či poznání (stručná rešerše, východisko pro cíl práce, formulace výzkumných problémů apod.)

Disertační práce navazuje na diplomovou práci „Krizová intervence u dětí s poruchami chování“, která nastínila souvislost mezi prožitou krizovou situací dítěte a rozvojem poruchy chování a odhalila možnosti a zdroje užití odborné krizové intervence jako součásti systému provázení a podpory dítěte, poukázala však i na významnost zdrojů sociální opory při řešení krizových situací. Disertační práce se též inspirovala ve výzkumu provedeném v r. 2005 v Irsku v rámci projektu podpory a řízení dítěte v krizové situaci programu pro resocializaci dětí Youthreach.

Problematikou krize a krizové intervence se zabývá mnoho českých i zahraničních autorů. Nejznámější autorkou knih o konceptu poskytování krizové intervence a jejích praktických stránkách je D. Vodáčková, dále pak N. Špatenková, B. Baštecká a další. Specifickou problematiku krizové intervence poskytované ze strany pedagogických pracovníků nalezneme v díle B. Lazarové (Základy pedagogicko-psychologického poradenství pro učitele, 2002), K. Cimrmannové (Pedagog jako odborník prvního kontaktu v situaci krize žáka, 2009), M. Ramešové (Krizová intervence u dětí a Krizové centrum, 2006), D. Tichého (Krizová intervence v pedagogické praxi, 2013). V zahraniční literatuře pak mezi autory publikací zaměřených na problematiku krizí a krizové intervence a jejích praktických hledisek pak můžeme zmínit například R. K. Jamese a B. E. Gillilanda, K. Kanel, P. Dass-Brailsford. Problematiku krizových situací v životě dítěte a jejich vlivu na následné projevy chování nalezneme i v psychologické literatuře, např. Říčan, P., 2006; Vágnerová, M., 2004. Taktéž

v dílech zaměřených na podporu a provázení dítěte, např. Elliot, J., M. Place, 1998; či v sociologické literatuře např. Koukolík, F. a J. Drtilová, 1996.

Východiska pro cíl práce

Dítě se během svého života setkává s velmi širokým spektrem možných spouštěčů krize, to co pro dospělého znamená běžnou součást života, může u dítěte vést k rozvoji krize. Tyto krize mají významný vliv na formování způsobů chování, které mohou přetrvávat. Pokud se dítě setká během svého vývoje s nějakými problémy či zvraty mohou se důsledky těchto činitelů projevit až později a ovlivňovat tak život po mnoho dalších let (Elliot, J., M. Place, 1998). Zvládnání, průběh a vyrovnání se s krizí záleží na individualitě, na vlastnostech, předchozích zkušenostech, vědomostech, schopnostech a dovednostech, ale také na dostupnosti a možnostech využití přirozené sociální opory. „*Právě svépomoc a vzájemná pomoc jsou nejčastějšími reakcemi na mimořádnou událost*“ (Baštěcká, B., 2013, s. 166). Děti nemají tolik životních zkušeností, schopností, kompetencí a dovedností volit vhodné vyrovnávací strategie a mnohem častěji volí nefunkční až patologické formy vyrovnávacích strategií jako je únik k toxickým látkám, agrese (vnitřní i vnější), únik do denního snění, vytěsnění (Lazarová, B., 2002). Dalším rizikem ve smyslu řešení krizových situací je častá absence klíčové osoby či uspokojivých sociálních vztahů u těchto dětí (Vojtová, V., 2008). Děti s problémovým chováním mají narušené vztahy s druhými lidmi, mají špatné vztahy s rodiči, s vrstevníky, nevytváří se standardní citová vazba. Vzhledem ke svému chování bývají odmítáni a neoblíbení. Během jejich vývoje se jim mnohdy nedostává kladných zdrojů sociální opory (Křivohlavý, J., 2003; Vágnerová, M., 2004). Mnohdy pak pedagog může být zdrojem první pomoci v krizi a na jeho přístupu může záviset i další rozhodnutí dítěte svou situaci řešit (Lazarová, B., 2002). Tato východiska považujeme za hlavní důvody, proč by mělo docházet ke zvyšování, zkvalitňování a zefektivnění pomoci a podpory dítěte v krizi v rámci rodiny, škol hlavního vzdělávacího proudu či v zařízeních ústavní a ochranné výchovy.

3. Cíl práce

Disertační práce si klade za cíl vymezit a provést komparaci krizových situací v životě dětí v riziku a s poruchou chování a emocí, které souvisí s různými prostředími, v nichž se dítě nachází (rodina, škola hlavního vzdělávacího proudu, zařízení ústavní a ochranné výchovy-konkrétně výchovné ústavy a dětské domovy). Následně pak vytvořit dokumentaci nejčastějších krizí dítěte, identifikovat aplikované postupy při řešení krizí v jednotlivých

prostředích, odhalit funkční modely pro práci s nejčastějšími krizemi u dětí a vytvořit metodická doporučení pro provázení a podporu dítěte. Tímto chceme přispět k zefektivnění a zpřehlednění práce s dítětem v krizi v jeho přirozených prostředích a tím i zvýšit možnosti dítěte k efektivnímu vyrovnání se s krizí a k vytvoření nových adaptačních mechanismů užitečných pro další vývoj jedince.

Cíl práce

Analýza krizových situací v životě dítěte v riziku a s poruchou chování a emocí a vytvoření efektivní metodiky pro podporu a provázení dítěte v krizi.

Cíl výzkumného šetření

Analýza a komparace problematiky krizových situací u dětí v riziku a s poruchou chování v jejich přirozených prostředích a aplikované způsoby pomoci a podpory dítěte v krizi.

Dílčí cíle

1. Dokumentace nejčastějších krizí u dětí.
2. Odhalení aplikovaných postupů při práci s dítětem v krizi.
3. Identifikace funkčních modelů při práci s dítětem v krizi.
4. Identifikace metodických doporučení pro provázení a podporu dítěte v krizi.

4. Pracovní postup (přístup k řešení, metody, techniky, nástroje apod.)

Disertační práce bude tvořena teoretickou a empirickou částí. **Teoretická část** disertační práce využije metod obsahové analýzy dokumentů. Bude představovat rešerši dostupné literatury zaměřené na problematiku dětí s poruchou chování, systém podpory a provázení dítěte s poruchou chování a emocí a na problematiku krizové intervence. Předloží tak teoretická východiska a teoretický základ pro výzkumné šetření.

Empirická část se zaměří na analýzu a komparaci krizových situací v životě dětí v riziku a s poruchou chování v jejich přirozených prostředích, na aplikované způsoby pomoci a podpory dítěte v krizi a odhalení funkčních modelů při práci s dítětem v krizi.

Výzkumné šetření bude založeno na kvantitativní metodologii, která bude následně doplněna a rozšířena metodologií kvalitativní. V rámci **kvantitativní metodologie** bude využita metoda dotazníku a obsahové analýzy dokumentů. V rámci **kvalitativní metodologie** pak bude využita metoda sběru dat formou hloubkových rozhovorů a focus group.

Dotazníková šetření se zaměří na odhalení krizových situací dítěte v rámci jednotlivých prostředí, v nichž se dítě vyskytuje; na identifikaci užívaných postupů při práci s dítětem v krizi. **Obsahová analýza dokumentů** bude doplňovat dokumentaci krizových situací dítěte v jednotlivých prostředích. Metoda **focus group** se pak zaměří na odhalení efektivních modelů práce s dítětem v jednotlivých typech krizí. **Hlubkové rozhovory** s dětmi v riziku a s poruchou chování nastíní vnímání užívaných postupů a zdrojů pomoci a podpory dítětem.

Cílové skupiny budou představovat: rodiče; pedagogičtí pracovníci škol hlavního vzdělávacího proudu; pedagogičtí pracovníci výchovných ústavů; pedagogičtí pracovníci dětských domovů; děti a žáci v riziku a s poruchou chování. Z jednotlivých cílových skupin bude následně formou záměrného neboli účelového výběru vytvořen reprezentativní výzkumný vzorek.

5. Organizační, materiální a finanční zabezpečení práce (časový harmonogram práce aj.)

Tvorba disertační práce bude započata studiem české i zahraniční literatury a tvorbou teoretické části disertační práce poskytující teoretický podklad pro realizaci výzkumného šetření. K tvorbě teoretické části bude využívána rešerše dostupné české i zahraniční literatury, bude využito meziknihovních výpůjček, internetových databází.

V prvopočátku bude též navázán kontakt se školami hlavního vzdělávacího proudu, zařízeními pro ústavní a ochranu výchovu a rodinami dětí s žádostí o spolupráci na výzkumném šetření. Využity budou zařízení, s nimiž již byla navázána spolupráce v rámci praxe a stáží během předchozího studia a pracovního procesu. Před realizací vlastního výzkumného šetření bude uskutečněn předvýzkum. Poté bude provedeno dotazníkové šetření a obsahová analýza dokumentů. Na podkladě výstupů z kvantitativního šetření budou později realizovány hlubkové rozhovory a focus group. Výstupy z realizace výzkumného šetření pak budou shrnuty do metodických doporučení pro pomoc a provázení dítěte v krizi.

Materiální stránka tedy zahrnuje přístup k internetovým databázím, tisk dotazníků, dopravu do zařízení, v nichž bude výzkumné šetření realizováno.

Finanční zabezpečení bude čerpat z vlastních zdrojů autora výzkumu, případně z dostupných stipendijních programů.

6. Předpokládané využití výsledků (způsoby prezentace, publikace apod.)

Výsledky disertační práce budou užitečné pro pedagogickou praxi s dětmi v riziku a s poruchou chování jak v rámci škol hlavního vzdělávacího proudu, tak v zařízeních ústavní a

ochranné péče. Výstupy budou sloužit jako podklad pro vytvoření metodiky pro pomoc a provázení dítěte ve specifických krizích. Výstupy máme v plánu presentovat pracovníkům škol hlavního vzdělávacího proudu, zařízení ústavní a ochranné výchovy a rozšířit je případně i do zařízení preventivně výchovné péče, neziskového sektoru a do zařízení poskytujících odbornou krizovou intervenci. Výzkumná zjištění máme také v úmyslu presentovat v podobě odborných článků v odborném tisku, na konferencích a seminářích zaměřených na problematiku dětí s poruchou chování a emocí či na oblast krizové intervence.

7. Seznam literatury a odkazů (citované a výchozí informační zdroje)

1. BAŠTECKÁ, B. *Psychosociální krizová spolupráce*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2013. 320 s. ISBN 978-80-247-4195-6.
2. CIMRMANNOVÁ, T. Pedagog jako odborník prvního kontaktu v situaci krize žáka. *Studia paedagogica*. 2009, roč. 14, č. 2, s. 41-50. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/journals/index.php/studia-paedagogica/article/view/83>
3. CULLEY, Sue. Integrativní přístup v poradenství a psychoterapii: dovednosti a strategie pro zvyšování kompetence v pomáhajících profesích. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. 222 s. ISBN 978-80-7367-452-6
4. DASS-BRAILSFORD, P. *A practical approach to trauma: Empowering interventions*. California: Sage Publications, Inc., 2007. 384 pages. ISBN 9781412916387.
5. "D" OBČANSKÉ SDRUŽENÍ. *Kompletní krizová intervence*. Liberec, 2012.
6. ELLIOT, Julian a Maurice PLACE. *Dítě v nesnázích: prevence, příčiny, terapie*. 1. vyd. Praha: Grada, 2002, 206 s. ISBN 80-247-0182-0
7. JAMES, R. K. a B. E. GILLILAND. *Crisis intervention strategies*. 7th. USA: Brooks Cole Publishing Co, 2011. ISBN 978-1-111-77061-7
8. KANEL, K. *A Guide to Crisis Intervention*. Cengage Learning, 2011. 4th. ISBN 0840034296.
9. KOUKOLÍK, F., J. Drtilová. *Vzpouza deprivantů: O špatných lidech, skupinové hlouposti a uchvácené moci*. 1. vyd. Praha: Makropulos, 1996. ISBN 80-901776-8-9.
10. KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*. 2. vyd. Praha: Portál, 2003. 279 s. ISBN 80-7178-774-4.
11. LAZAROVÁ, B. *Základy pedagogicko-psychologického poradenství pro učitele*. Brno: Ústav pedagogických věd, 2002. Elektronické studijní texty. Dostupné z:

<http://www.scribd.com/doc/211370914/Lazarova-B-Zaklady-pedagogicko-psychologickeho-poradenstvi-pro-u%C4%8Ditele-kniha>

12. RAMEŠOVÁ, Martina. Krizová intervence u dětí a Krizové centrum. *Psychiatria, psychoterapia, psychosomatika*. 2006, roč. 13, 1-2, s. 42-46. Dostupné z: <http://www.psychiatria-casopis.sk/files/psychiatria/1-2-2006/PSY12-2006-cla9.pdf>
13. ŘÍČAN, P. *Cesta životem: vývojová psychologie*. 2. vyd. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-124-7.
14. ŠOLCOVÁ, I. *Vývoj resilience v dětství a v dospělosti*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2009. 102 s. ISBN 978-80-247-2947-3
15. ŠPATENKOVÁ, N. *Krize: psychologický a sociologický fenomén*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 2004b. 129 s. ISBN 80-247-0888-4.
16. ŠPATENKOVÁ, N. *Krizová intervence pro praxi*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2011. 200 s. ISBN 978-80-247-2624-3.
17. TICHÝ, David. *Krizová intervence v pedagogické praxi*. Moravskoslezský kraj, 2013. Reg.č. CZ.1.07/1.2.00/14.0028. Dostupné z: http://verejna-sprava.kr-moravskoslezsky.cz/assets/mas/krizova_intervence_v_pp.pdf
18. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. 3. rozš. a přeprac. vyd. Praha: Portál, 2004. 872 s. ISBN 80-7178-802-3.
19. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I: Dětství a dospívání*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2008. 467 s. ISBN 978-80-246-0956-0.
- VODÁČKOVÁ, D. a kol. *Krizová intervence*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002. 544 s. ISBN 80-7178-696-9.
20. VODÁČKOVÁ, D. a kol. *Krizová intervence*. 2. vyd. Praha: Portál, 2007. 544 s. ISBN 978-80-7367-342-0.
21. VOJTOVÁ, V. *Přístupy k poruchám chování a emocí v současnosti*. 2.vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2008. 136 s. ISBN 978-80-210-4573-6.
22. VOJTOVÁ, V. *Inkluzivní vzdělávání žáků v riziku a s poruchami chování jako perspektiva kvality života v dospělosti*. 1.vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2010. 330 s. ISBN 978-80-210-5159-1.

Legislativní dokumenty

1. Česká republika. Školský zákon. In: Sbírká zákonů. 2004 roč. 2004, č. 561. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/novy-skolsky-zakon>

2. Česká republika. VYHLÁŠKA ze dne 9. února 2005, o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. In: Sběrka zákonů. 2005, roč. 2005, č. 72. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-72-2005-sb-1>
3. Česká republika. Zákon o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: Sběrka zákonů. 2002 roč. 2002, č. 109. Dostupné z: <http://www.msmt.cz/dokumenty/vyhlaska-c-72-2005-sb-1>